

HET ONDERZOEK DE GEDROOMDE EIGENNAAM

Marc van
Oostendorp

Overdag was Emil Kraepelin (1856-1926), de 'vader' van de wetenschappelijke psychiatrie, een deftig en systematisch heer die onder andere aan de wieg stond van diagnoses als schizofrenie, manische depressiviteit en de ziekte van Alzheimer; hij werd al jong hoogleraar en richtte een belangrijk psychiatrisch instituut op in München.

's Nachts, in zijn dromen, brak bij Kraepelin net als bij veel mensen de nonsens door. Hij droomde zinnen en zinsneden die in de dagelijkse omgangstaal niets betekenen: *dipseliger Schwips* bijvoorbeeld, dat je in het Nederlands zou kunnen vertalen als 'dipzaliger roesje'.

Die 'gestoorde taal' intrigeerde de professor, ook omdat ze hem deed denken aan de manier waarop schizofrene patiënten spraken – vol vreemde versprekingen en nieuwvormingen. Kraepelin besloot zijn eigen gestoorde

taal zorgvuldig te noteren: tientallen jaren schreef hij, zodra hij wakker werd, op wat voor rare zinnen er nu weer in hem opgekomen waren. Hij publiceerde er in 1906 een boek over (*Über Sprachstörungen im Traume*, 'Over taalstoringen in de droom'), maar ook daarna bleef hij nog lang doorgaan met het maken van aantekeningen.

Verwoed

In 1993 raakte de Nederlandse psycholoog Huub Engels geïntrigeerd door Kraepelins droomzinnen. Zat er niet meer systeem achter al die schijnbare wartaal dan Kraepelin indertijd zelf had aangewezen? En zou de autobiografie van de Duitse geleerde, die in 1983 verscheen, nog nieuw licht op de zaak werpen? Eerder dit jaar promoveerde Engels op dit onderwerp aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Engels deed zijn onderzoek onbezoldigd. "Veel jonge promovendi

worden assistent in opleiding (aio)", vertelt hij. "Ze krijgen salaris en ze voeren een door een hoogleraar bedacht project uit. Ik kreeg alleen een onkostenvergoeding, maar daar stond dan wel tegenover dat ik mijn eigen plan kon trekken." Dat was onder andere nodig omdat het soort onderzoek dat Engels wilde doen – droomtaal interpreteren – in de moderne psychologie weinig belangstelling geniet. Wat niet met experimenten in een laboratorium kan worden getoetst, wordt met wantrouwen bekeken.

Engels, geboren in 1949, was psycholoog geworden om een nieuwe draai aan zijn leven te geven. Hij had eerder wiskunde gestudeerd en had vervolgens carrière gemaakt als statisticus bij het chemisch concern Akzo. Rond zijn veertigste besloot hij opnieuw te gaan studeren, psychologie deze keer. Hij was, naar eigen zeggen, zelf ook een "verwoed noteerder van dromen".

Crapaud, crap, Kraepelin

"Dat ik geen experimenten uitvoerde, maakte het lastig," zegt Engels, "want ik wilde natuurlijk wel wetenschappelijk te werk gaan. Ik moest daarom een methode bedenken om taaldromen te interpreteren." De sleutel tot de droomtaal vond hij uiteindelijk bij toeval. In een boek over Kraepelin zag hij een bespreking van een droom waarin het Franse woord *crapaud* ('pad') figureerde; vlak onder dat woord stond toevallig Kraepelins naam geschreven, en zo viel Engels ineens de vormelijke overeenkomst op tussen de naam en het droomwoord.

Hoe meer Engels zich in Kraepelins dromen begon te verdiepen, des te vaker viel hem op dat er vervormde versies van diens achternaam in de dromen terug te vinden waren, ook in vreemde talen die de psychiater sprak: *crap* ('onzin', maar ook een bepaalde uitkomst bij het dobbelspel in het Engels), *Kropf* ('struma' in het Duits), *carapace* ('schild' in het Frans en Engels), *Kröte* ('pad' in het Duits), al die woorden leken

vervormingen van Kraepelins naam. Zo ontwikkelde Engels zijn centrale stelling: terwijl de taal van overdag doorgaans dient om communicatie met anderen mogelijk te maken, ontbreekt die functie in droomtaal. Daardoor is die droomtaal meer op het ik gericht en speelt de eigennaam van de persoon een belangrijke rol in onbewuste associaties.

Roesje

Als Kraepelin gelijk had, zouden schizofrene patiënten ook associaties met de eigen naam moeten maken, maar aan het onderzoek naar mogelijke aanwijzingen hiervoor is Engels nauwelijks toegekomen. Een probleem was dat hij over zijn bevindingen ook niet zou kunnen publiceren: "Om redenen van privacy mag ik de naam van die patiënten niet onthullen." Wel vond hij aanwijzingen in de taal van een negentiende-eeuws medium, Hélène Smith, dat ook zij in haar in trance gesproken tongentaal verwijzingen naar haar eigen naam gebruikte. Eerdere onderzoekers, onder wie de beroemde vroeg-twintigste-eeuwse taalwetenschapper Ferdinand de Saussure, hadden Smiths voortbrengsels als willekeurige klankcombinaties afgedaan.

Heeft Engels zelf ook weleens iets gedroomd wat op zijn eigen naam kon worden teruggevoerd? "Jawel. Daarbij ging het meestal om mijn voornaam, *Huub*. Ik droom weleens van uilen – in het Frans heet een uil *hibou*."

Waarom speelt bij sommige mensen de voornaam een rol en bij andere de achternaam? Engels: "Voor Kraepelin was het mogelijk van belang dat hij vond dat zijn vader zijn naam bezoedeld had: vader Kraepelin dronk en hield er buitenechtelijke relaties opna." Dat paste natuurlijk niet bij zo'n keurige professor, die bovendien op zijn 39ste geheelonthouder geworden was.

Ook in de droom over het dipsaliger roesje speelde volgens Engels de naam van de vader (zaliger) mogelijk op de achtergrond een rol. Het Griekse woord voor

De Duitse psychiater Emil Kraepelin (1856-1926): autoriteit op het gebied van 'gestoorde taal'.

roes is namelijk *kraipalè*, en als we dat woord op zijn Duits verkleinen, krijgen we *kraipalein*. Vergezocht? Volgens Engels zit er wel degelijk een systeem achter: "Wie mijn methode gebruikt, komt stap

voor stap waarschijnlijk tot dezelfde conclusies."

Huub Engels, *Gestoorde taal in de dromen van Emil Kraepelin*. Uitgave in eigen beheer. ISBN 90 6464 228 1. Het proefschrift

is niet in de handel; de tekst kan worden gedownload van http://webdoc.uhn.ru.nl/mono/e/engels_h/gesttaind.pdf.

HOM OF KUIT SLECHTE BRIEVEN AAN DE SCHANDPAAL?

Er zijn taalkwesties waarover heel verschillend kan worden gedacht. Taalkundige Frank Jansen behandelt iedere maand zo'n kwestie, en nodigt iedereen uit te reageren.

Frank Jansen

Het dagblad *Metro* publiceert sinds begin april in de ingezondenbrievenrubriek "de slechtste brief", onder de titel "Terug naar school?". Zo'n brief is stevast slecht gespeld, onbeholpen geformuleerd en vaak ronduit onbegrijpelijk. Is die rubriek een goed idee?

TERUG NAAR SCHOOL?

Metro selecteert dagelijks de slechtste brief

'Marechaussee ging te ver tijdens de bolletjes controle'. Het OM moet een schade vergoeding van 250 euro, betalen aan een Surinaamse vrouw. Mijn reactie Dat is ongeveer de zelfde fooi, die oude koloniale gaven aan hun Ba boe als hij haar dochter (s) verkracht had. Ik vraag mij af welke Rechter het zou aandurven een zelfde Fooi toe te kennen als het bijvoorbeeld de vrouw van een collega, dan wel een andere magistraat zou zijn geweest. Nee het op deze wijze discrimineren leren wij oude koloniale nooit af. En de betreffende Marechaussee zijn straf bestond waarschijnlijk uit een bestraffende toespraak, waarna er hartelijk gelachen werd, om de goede mop.

Naam en adres bij redactie bekend

Uit *Metro*, 12 april 2005.

VOOR:

Een lezersbrief naar de krant is in principe kopij. Als je een dergelijke brief schrijft, heb je je maar te houden aan de normale regels van het taalverkeer: correcte spelling, goedlopende zinnen en een structuur met een kop en een staart. Wie zich daar niet aan houdt, schaadt in de eerste plaats zichzelf. Als een bureauredacteur kan kiezen tussen een halfuurtje corrigeren en de prullenbak, is die keuze niet moeilijk. De brievenschrijver bezorgt redacteurs dus extra werk, en de lezers geeft hij een slecht voorbeeld. Maakten redacteurs zich vroeger alleen intern vrolijk over

knuddebrieven, nu is dat genoeg gedemocratiseerd. Jammer dat *Metro* de brieven anoniem afdrukt. Dat is net zo iets als een gesluierde aan de schandpaal nagelen. Alleen als iedereen de taalzondaar met de vinger kan nawijzen, zal de brief ten volle corrigerend kunnen werken. Want dat zal op den duur de uitkomst zijn van het laten zien van al die slechte voorbeelden: er zullen nauwelijks nog belabberde brieven geschreven worden. Wat wel merkwaardig is: dat de gratis treinkrant *Metro* hier het goede voorbeeld moet geven aan de zogeheten kwaliteitskranten.

TEGEN:

Een lezersbrief is in principe een behulpzaam uitgestoken hand van een betrokken lezer aan zijn krant. Zonder zulke brieven zouden kranten niet gemaakt kunnen worden. Wat *Metro* doet, is bijten in de hand die hem voedt. Als *Metro* de zorgwekkende staat van de brieven-schrijverij echt ter harte gaat, stuurt de krant slechte schrijvers een aardige brief waarin ze op hun feilen gewezen worden. Bovendien wijst de rubrieknaam "Terug naar school?" op een misverstand: dat scholen voor goed schrijfonderwijs zouden zorgen. Klopt dat nog wel, nu de leerlingen in hun studiehuis wel veel schrijven, maar de leraar heel weinig grondig corrigeert en met hen bespreekt?

En dan nog iets heel anders. De vooronderstelling in het voorgaande is dat uit de brieven blijkt dat de schrijfvaardigheid naar een bedenklijk peil zou zijn gedaald. Maar is een andere verklaring niet veel waarschijnlijker? *Metro* heeft met zijn korte berichtjes nieuwe groepen tot krantenlezers gemaakt. Waarschijnlijk schrijven die lezers wel naar deze krant, terwijl ze er niet over zouden peinen om

dat naar andere fora te doen, en dat zeker nooit zouden durven. We kunnen het ons niet veroorloven deze nieuwe medeschrijvers te kakken te zetten.

Wat vindt u ervan? Is het een goed idee om slechte brieven in de krant aan de schandpaal te nagelen?

Geef voor 4 juli uw mening op onze website: www.onzetaal.nl/homofkuit. Of stuur een briefkaart met 'Slechte brieven aan de schandpaal' of 'Slechte brieven niet aan de schandpaal' naar de redactie van *Onze Taal*, Raamweg 1a, 2596 HL Den Haag. In de volgende aflevering de uitslag.

UITSLAG VORIGE STEMMING

Is het een goed idee kritische of negatieve uitingen in e-mails te voorzien van een lachebektekentje, oftewel een smiley? Dat was het probleem dat de lezers in het meinummer werd voorgelegd. Dat het in brede kring leefde, bleek uit het grote aantal stemmen: bijna 1400 ditmaal.

De meeste stemmers waren duidelijk voor smileys: er waren 968 stemmen voor (69,8%), en 419 tegen (30,2%). De voorstanders geven de volgende motivering voor hun standpunt: met de smiley kunnen ze snel de bedoeling van hun e-mail nader uitlegen. Ze hebben niet de ervaring dat hun lezers de smiley verkeerd, bijvoorbeeld spottend, interpreteren.